

Ro'zimat JO'RAYEV,
Namangan davlat universiteti professori, siyosiy fanlar doktori (DSc)
E-mail: rozimat.juraev@mail.ru

Siyosiy fanlar doktori, professor v.b. Dexkanov N.B. taqrizi asosida

MUTUAL COOPERATION OF POLITICAL AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN SHAPING TERRITORIAL INTERESTS IN UZBEKISTAN

Annotation

This article talks about the mutual cooperation of political and civil society institutions and their importance in the formation of territorial interests in Uzbekistan. Opinions of a number of scientists on the topic are given.

Key words: dysfunction, "vertical" relations, civil society, democratization, "e-democracy", "e-government", "e-governance".

ВЗАИМНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ИНСТИТУТОВ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В данной статье говорится о взаимном сотрудничестве политических институтов и институтов гражданского общества и их значении в формировании территориальных интересов в Узбекистане. Представлены мнения ряда ученых по данной теме.

Ключевые слова: дисфункция, «вертикальные» отношения, гражданское общество, демократизация, «электронная демократия», «электронное правительство», «электронное управление».

O'ZBEKISTONDA HUDUDIIY MANFAATLARNI SHAKLLANTIRISHDA SIYOSIY VA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O'ZARO HAMKORLIGI

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekistonda hududiy manfaatlarni shakllantirishda siyosiy va fuqarolik jamiyati institutlarining o'zaro hamkorligi munosabatlari va ularning ahamiyati to'g'risida so'z yuritilgan. Mavzuga doir qator olimlarning fikr-mulohazalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: disfunktsiya, "vertikal" munosabatlar, fuqarolik jamiyati, demokratlashtirish, "e-demokratiya", "e-hukumat", "e-boshqaruv".

Kirish. O'zbekistonda hududiy siyosiy tizimlarning rivojlanishi hududiy manfaatlarni akkumulyatsiya qilish, ularni ifoda etish va umumdavlat manfaatlari bilan mutanosiblashtirish imkonini beradi. Mazkur jarayonning samarali kechishi milliy va hududiy siyosiy institutlar faoliyati bilan bog'liqdir. Mahalliy hokimiyat organlari muhim hududiy siyosiy institut bo'lib, ular hududiy jamoalar tomonidan shakllantiriladi. Aynan mazkur institutning hududiy jamoa, uning boshqa institutlari bilan yaqin aloqalarni o'rnatishi hududiy manfaatlarni akkumulyatsiya qilib, ularni amalga oshirishga xizmat qiladi. Mahalliy hokimiyat manbai bo'lgan hududiy jamoalarning individlar va hududiy hamjamiyatlardan iboratligi siyosiy va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi aloqalarni atroflicha o'rganish ehtiyojini ko'rsatadi. Ushbu aloqalarni hamkorlik darajasiga chiqarmay turib, hududiy siyosiy tizimlar mavjudligi, davlatning barqaror rivojlanishi, jamiyatdagi xilma-xil manfaatlar mutanosibligiga erishib bo'lmaydi.

O'zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasidan hududiy jamoalar o'z manfaatlarini amalga oshirish uchun turli siyosiy institutlarni shakllantirishi ayon bo'ladi. Siyosiy institutlarning fuqarolarni ommaviy ishtirokisiz umumiy manfaatlarini ifoda etishi[1] ularni siyosatning mustaqil subyektiga aylantiradi. Har bir institut, siyosat subyekti sifatida, siyosiy faollikni, muntazam o'zgaruvchan individual va guruhiiy ijtimoiy-siyosiy manfaatlarini qondirish maqsadida, ijtimoiy muhit bilan hamkorlikda o'z yetakchilari, turli darajadagi rahbarlar va oddiy a'zolar faoliyati orqali amalga oshiradi. Ushbu institutlarning faoliyatidagi kamchiliklar, jumladan tashkiliy-texnik nuqsonlar ta'sirida, u yoki bu tuzilmaning imkoniyatlari

indivud va guruhlarining ehtiyojlariga javob bermay qoladi, ijtimoiy-siyosiy institut faoliyatida kuzatilayotgan disfunktsiya jamiyatda uning obro'sining pasayishiga olib keladi[2]. Bundan mahalliy hokimiyat organlarining o'z vazifalarini samarali bajarishi ular bilan fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi aloqalar darajasiga bog'liqligi ayon bo'ladi.

Bir vaqtning o'zida, mahalliy o'z-o'zini boshqarish – nafaqat ommaviy hokimiyat shakli, balki o'z tuzilishiga ko'ra, murakkabroq hodisa bo'lib, uning qadri, bir tomondan, fuqarolik jamiyatining zarur elementi va, ikkinchi tomondan, uni takomillashtirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Lekin "munitsipal boshqaruv – davlat boshqaruvinin nisbatan nomarkazlashgan shakli, shuningdek, fuqarolik jamiyati instituti hamdir" va boshqa shu kabi fikrlar o'z-o'zini boshqarishni yuridik jihatdan to'g'ri rasmiylashtirish, mahalliy o'z-o'zini boshqarish tizimida ham, avvalo, mahalliy o'z-o'zini boshqarish va davlat hokimiyati o'rtasidagi "vertikal" munosabatlar muammolarini hal qilish zaruratini ko'rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekistonlik ayrim olimlar ham fuqarolik jamiyatida o'z-o'zini boshqaradigan va davlat tomonidan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarning bir-biridan aniq ajratilishi kerakligi, aks holda, davlat boshqaruvinin kengayib ketish ehtimoli mavjudligini ta'kidlaydilar[3]. Zero, mahalliy o'z-o'zini boshqarish instituti, mustaqil ommaviy hokimiyat instituti bo'lishi barobarida, o'zining tashkiliy va funksional shakllarining ko'pqirraligi tufayli fuqarolik jamiyati va siyosiy tizim o'rtasida o'ziga xos "chegara" instituti vazifasini o'taydi.

Shu yerda davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish va hamkorlikni yo'lga qo'yish muammolarini hal qilishga oydinlik kiritish ehtiyoji namoyon bo'ladi. Aynan davlat vositasida fuqarolik jamiyati legitimlashadi va adolatsizliklardan himoyalana oladi. G'arbda ko'pchilik qarashlarda fuqarolik jamiyati fuqarolarning siyosatga ta'sir etuvchi uyushmalari sifatida e'tirof etilsa-da, lekin ular siyosiy tizimga kiritilmagan. Biroq E.Aratoning fikricha, "demokratiyaning barqarorligi va demokratlashtirishning istiqbollari fuqarolik va siyosiylik o'rtasidagi kompleks va o'zaro aloqalarning rivojlanishiga bog'liq"[4].

Bir vaqtning o'zida, G'arbda fuqarolik jamiyatining davlat bilan o'zaro munosabatlari o'zgacha talqinda – kontraktulizm doktrinasida mafkuraviy taqdim etilgan. Uning konsepsiyasi bo'yicha, fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyatini huquqiy tartibga solish va chegaralash orqali uni himoya qilish davlatning asosiy vazifasi hisoblanadi. Bu ham, o'z navbatida, ko'plab savollarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, fuqarolik jamiyatini davlatdan ustun qo'yuvchi yondashuv ham mavjud. O'zbekistonlik ko'pchilik olimlar, jumladan X.Odilqoriyev ham, shu yo'sinda "fuqarolik jamiyati – ijtimoiy hayotning davlat ta'siri va aralashuvidan, ma'muriy tazyiqlardan xoli bo'lgan hamda insonlarning xususiy turmush sohasini tashkil etuvchi munosabatlar majmuidir"[5] deb ta'riflaydi.

Fuqarolik jamiyatining mavjudligi tashabbuskor, erkin va faol shaxs bilan bog'lansa-da, uning asosiy belgisi – o'z-o'zini boshqaruvchi murakkab tizimdir. Aynan yetuk shaxslargina bunday tizimni tashkil eta oladilar. Lekin ko'pchilik olimlar tomonidan bunday bog'liqlikka yetarli ahamiyat berilmay, mazkur tizimni takomillashtirib borishning muhim mezonini demokratik jarayonlarni tezlashtirish va boshqaruv tizimiga keng ommani faol jalb qilishni talab qiladigan umumiy yondashuv mavjud.

O'zini o'zi boshqarish organlari va jamoat tashkilotlari fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etadi. Fuqarolik jamiyatida davlat va hukumatning ham, nodavlat va jamoat tashkilotlarning ham alohida vazifalari bo'ladiki, ular bir-birini to'ldirib, rivojlangan demokratik jamiyatning yashovchanligi-hayotiyiligi ta'minlaydi. O'zbekistonda mahalla timsolida o'zini o'zi boshqaruvchi ijtimoiy tashkilotning noyob shakli azaldan mavjud bo'lgan. Mahalla fuqarolarning intilishlari va sa'y-harakatlari tufayli, muayyan milliy, ma'naviy va axloqiy xarakterdagi tartib-qoidalarga rioya qilish, to'y-ma'rakalar, yaxshi-yomon kunlarni hamjihatlikda o'tkazish, ahillikni ta'minlash kabilarga xizmat qiladigan ijtimoiy-iqtisodiy, qadimiy hududiy jamoa bo'lib, demokratik boshqaruvning noyob xususiyatlarini o'zida mujassamlashtiradi.

O. Toshboyev globallashuv va fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonlarini tadqiq qilar ekan, "jamiyat immun tizimining real ko'rinishlaridan biri turli ijtimoiy guruhlar va tabaqalar o'rtasidagi ijtimoiy ma'naviy aloqalardir. Mazkur aloqalarning mo'tadilligi ularning bir-biriga suyanch ekanligini namoyon etish bilan birga, milliy manfaatlar nuqtayi-nazaridan yakdil ekanligini ham anglatadi. Shu ma'noda, jamiyat va shaxs uyg'unligi targ'iboti, o'z navbatida, shaxsni jamiyat manfaatlari bilan bog'laydi"[7] deb ta'kidlaydi. Fuqarolik jamiyati va davlat munosabatlariga oid yondashuvlarning tahlili ular o'rtasida hamkorlik aloqalarini o'rnatish zaruratini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Fuqarolik institutlari va davlat hamkorligini o'rganish uni quyidagi o'nta vazifasini bajarishga yo'naltirilganligini ko'rsatmoqda:

– fuqarolik jamiyati asoslarini qurish;

ijtimoiy hayotning barcha sohalariga, davlat va mahalliy boshqaruv, tadbirkorlik faoliyatiga axloqiy

normalarni singdirish orqali haqiqiy demokratik tizimni shakllantirish;

mamlakatni tiklash umummilliy g'oyasi atrofida barcha fuqarolarni birlashtirish;

ma'muriy islohotda, korrupsiyaga qarshi faoliyatda, qonunchilik va normativ hujjatlarning ekspertizasida, davlat organlari tizimi shaffofligini ta'minlashda, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xizmatlarni ko'rsatishda fuqarolik institutlari ishtirokini ta'minlash;

fuqarolik o'quv-ta'limini tashkil etish;

mintaqada ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash;

mintaqaviy reja va dasturlarning ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishini tashkil etish;

nodavlat sektorda kooperatsiyani rivojlantirish, ijobiy tajribalarni umumlashtirish;

– mintaqalararo, umummilliy va xalqaro darajalarda fuqarolik institutlari va hokimiyat organlarining aloqalarini rivojlantirish.

Mahalliy hokimiyatning o'z-o'zini boshqarish orqali amalga oshirilishi tufayli, mahalliy hokimiyat organlari o'z-o'zini boshqarish organlari deb ham yuritiladi. Lekin eng quyi hududiy birlikdagi hududiy jamoalarning ham faol subyekt bo'la olmasligi, ya'ni o'z-o'zini boshqara olmasligi, mahalliy hokimiyat organlari zimmasiga murakkab vazifalarni yuklaydi.

O'zbekiston Respublikasi "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi qonunining 1-moddasida xalq deputatlari Kengashi va hokim O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruv organlari bilan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasidagi aloqalarni, aholini viloyat, tuman va shaharni boshqarishga jalb etishni ta'minlashi belgilangan. Lekin mahalliy Kengashlarga keng vakolatlar berilishiga qaramay, zikr etilgan vazifalarni bajarish masalalari yetarli darajada hal qilinmagan. Shu jihatdan, modernizatsiya va demokratlashtirish jarayonlari sharoitida xalq deputatlari mahalliy Kengashlarining reglamentlarini takomillashtirish – qonun normasini amalga oshirish, ya'ni mahalliy hokimiyat organlarining hududiy jamoalar manfaatlarini ifoda etish va ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

O'zbekiston jamoatchiligining modernizatsiya, uning shakllari va jamiyat tarqiyotidagi o'rni tahlil qilinayotgan bir davrda, "mamlakatda modernizatsiya jarayonining amalga oshishi, barqarorlik kasb etishi ushbu jamiyatda o'z ildizi va asosiga ega bo'lgan institutlar, qadriyatlar, urf-odatlar, aholi mentaliteti, mintaqaviy, milliy, diniy, madaniy va ma'naviy xususiyatlar, xalqning modernizatsiyaviy qadriyatlarini qay darajada qabul qila olishi, siyosiy tizimning yangilanishlarga moslashishi singari muhim omillarga bog'liq"dir. Milliy davlatchiligimizdagi kengash instituti, kengashib ish ko'rish an'analari bunday omillardan biridir. Kengash asosida qaror qabul qilish Nizomulmuluk asarida, Amir Temur tuzuklarida qayd etilgan.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston qonunchiligida mahalliy boshqaruvda aholi ishtirokining mahalliy saylovlar, mahalliy o'z-o'zini boshqarishning saylangan mansabdor shaxslarini chaqirib olish, fuqarolar yig'inlari, hududiy jamoatchilik boshqaruv, fuqarolar murojaatlari kabi shakllari mavjud bo'lsa-da, hududiy jamoani hokimiyat va boshqaruvning haqiqiy subyektiga aylanishi ular safini yanada kengaytirishni taqozo qiladi. "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonunga alohida "Fuqarolarni mahalliy davlat hokimiyatini amalga oshirishda ishtirok etish huquqi" nomli bob kiritilib, unda ushbu huquqni amalga oshirish shakllari sifatida mahalliy saylovlarda qatnashish, deputatlarni chaqirib olish, hudud manfaatlarida mahalliy darajadagi huquq ijodkorligi tashabbusi bilan chiqish, aholi va hokimiyat o'rtasidagi o'zaro ishonch va bog'liqlikni ta'minlash

maqsadida eng muhim qarorlar bo'yicha hokim yoki aholi tashabbusi bilan ommaviy eshituvlarni tashkil etish, u yoki bu qarorni qabul qilishdan avval, aholi fikrini o'rganish maqsadida masalalar bo'yicha tavsiyaviy tusga ega bo'lgan so'rov o'tkazish, mahalliy davlat hokimiyati organlariga murojaat qilish bo'yicha masala yuzasidan muhim ahamiyatli normalarni e'tiborga olish maqsadga muvofiqdir".

Mahalliy Kengashlarning doimiy komissiyalari tomonidan "ommaviy tinglovlar"ning o'tkazilishi, ko'rib chiqilayotgan masalalarni hal qilishda keng ommamushirokini ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan, doimiy komissiyalar, mahalliy Kengashlarda mansabdor shaxslar hisobotlarini yoki hudud uchun dolzarb masala yuzasidan qaror qabul qilishni ommaviy tinglovlar shaklida o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan, Xalq deputatlari mahalliy Kengashlarining namunaviy reglamentini takomillashtirish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Saylovchilar manfaatlarini o'rganishda xalq deputatlari mahalliy Kengashlari doimiy komissiyalari tomonidan tuziladigan ishchi guruhlar muhim rol o'ynaydi. Lekin bunday guruhlar faoliyatiga hozircha yetarli e'tibor berilayotgani yo'q. Holbuki, mazkur guruhlar tarkibini shakllangan jamoalar, hududiy hamjamiyatlar vakillari va faol fuqarolardan shakllantirish ko'rilayotgan masalalarni hal qilishda barcha manfaatdor tomonlar ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi. Aytish joizki, bugungi kunda rivojlangan davlatlar mahalliy hokimiyat organlari huzurida doimiy faoliyat ko'rsatadigan jamoatchilik kengashlari shakllantirilmoqda.

Jamoatchilik kengashlari va fuqarolarning mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qilishdagi ishtirokini ta'minlash deliberativ demokratiya mazmunini tashkil etib, "taxmin qilinayotgan qaror ta'sir qilishi mumkin har bir kishi uning muhokamasida qatnashish uchun teng imkoniyatlar yaratadi". Bunday jarayon mahalliy hokimiyat organlari faoliyatining shaffofligi, ularning ishida fuqarolar ishtirokini ta'minlashga, ya'ni aholi siyosiy madaniyatini muntazam yuksalib borishiga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi "Axborot erkinligi kafolatlari va tamoyillari to'g'risida"gi Qonunining 8-moddasiga muvofiq, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining maqbul axborot resurslarini yaratishga, foydalanuvchilarni fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va

majburiyatlariga, ularning xavfsizligiga doir hamda jamiyat manfaatlariga taalluqli boshqa masalalar yuzasidan axborot bilan ommaviy tarzda ta'minlash majburiyati o'rnatilgan.

"Elektron hukumati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini qabul qilinishi, umuman, ommaviy hokimiyat organlari faoliyati to'g'risida keng ommaga axborot berish va qaytma aloqalarni o'rnatishda Internet texnologiyalaridan foydalanish "e-demokratiya", "e-hukumat", "e-boshqaruv" va boshqa tushunchalarning shakllanishiga olib keldi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan davlat va xo'jalik boshqaruvi, mahalliy davlat hokimiyati organlarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda yuridik va jismoniy shaxslar bilan o'zaro hamkorlikni yanada takomillashtirish chora-tadbirlarining ishlab chiqilishi respublikada "e-demokratiya" asoslarini yaratishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, davlat va xo'jalik boshqaruvi, mahalliy davlat hokimiyati organlarining tuzilmasi, tarkibi, funksiyalari va asosiy faoliyati, ularda fuqarolarning murojaatlarini ko'rib chiqish tartibi to'g'risida axborotlar taqdim etishni bazaviy interaktiv davlat xizmatlari reyestriga kiritilishi, Internet tarmog'ida axborot tarqatish barobarida, qaytma aloqalar o'rnatish imkonini beradi. Lekin bugungi kunga qadar mazkur vazifalar yetarli darajada bajarilayotgani yo'q.

Davlatimiz rahbari tomonidan "Xalq qabulxonalari"ning tashkil etilishi, fuqarolarning murojaatlari bilan ishlash mexanizmini takomillashtirishga oid talablar fuqarolar siyosiy ishtirokini yanada kengaytiradi. Ayniqsa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining virtual qabulxonasi murojaat qilish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Bunda nafaqat davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, balki nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini ham inson manfaatlariga xizmat qilishga yo'naltiradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, qarorlarni qabul qilish va ularni ijro etishdagi aholining ishtirokini ta'minlash siyosiy va fuqarolik institutlari hamkorligining mazmunini tashkil etadi. Bunday ishtirok aholining yagona hududiy jamoaga aylanishi, hududiy manfaatlarining shakllanishiga xizmat qiladi. Shu tufayli, O'zbekiston siyosiy hayotida fuqarolar ishtirokining shakllarini yanada kengaytirish, ilmiy asoslarini mustahkamlash dolzarb masalaga aylanadi.

ADABIYOTLAR

1. Трумэн Д.Б. Процесс государственного управления: политические интересы и общественное мнение // Теория и практика демократии. Избранные тексты / Пер. с англ. Под ред В.Л. Иноземцева, Б.Г. Капустина. – М.: Ладомир, 2006. С. 309.
2. Грачев М.Н., Ирхин Ю.В. Актуальные проблемы политической науки. – М.: Экономическая демократия, 1996. С. 32-33.
3. Адилходжаева С. Худайбердиева А. Теоретические вопросы формирования основ гражданского общества в Узбекистане // Давлат ва ҳуқуқ, 3/2002. С. 3.
4. Арато Э. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание и направления для дальнейших исследований // Полис, 3/1995. С. 50-51.
5. Одиқориев Х.Т. Конституция ва фуқаролик жамияти. – Т.: Шарқ, 2002. 164-б.
6. Тошбоев О. Глобаллашув ва фуқаролик жамияти // Жамият ва бoшқарув, 3/2007. 40-б.
7. Субҳонов Н. Сиёсий ижтимоийлашув жараёни // Жамият ва бoшқарув, 3/2007. 25-б.